

խոր. օրիգինալն է՝ — գեոլոգիան և «կեղծ» ըլլալն յերեսան չհամուած: Այս մասին նկատմամբ Հայկաբանութեան լոյս տեսնելէն վերջը կը տեսնուի: — Խոր. շատ մ'անուններ կը յիշէ, որոնք խորեանացւոյ յետագարեան ըլլալը կը մատնեն. օր. Բուլղար կամ Բուլղար, Ռուզը, Փիւքրուկը եւն են անունները Բ. դարէն յառաջ ընդհանուր պատմութեան ծանօթ չեն, սակայն խորեանացւոյ ծանօթ են. այս ինչպէս կ'ըլլայ.... Լոյ բրաքիւնի հնդկական խորեանի, Նեմուզի եւն հաստածներէն կը ցուցնէ թէ Սուա-խոր. նետարական եպիսկոպոսութիւններուն ցանկերը գործածը եւ եւ ոչ պաշտօնականը: Եղիշին, Փուր-պէշին եւ Սերէոս իրեն ծանօթ են, ինչպէս նաեւ Կառնաման: Գիտէ Սուախանց Բալիսեան թեւակալը լիւյս բոստ արշաւանը: Գործածած եւ Ապարուքի (679) առանցքութեամբ Դանու-րեան Բուլղարաց երեսակայեալ արշաւանին վրայ տրուած տեղեկութիւնը: Խորեանի նահանգներուն ցանկը զարմանալի կերպով Հուան-Չանգ (629—644) ծննացի ուխտաւորին տուած տեղեկութեան եւ Աբգարի Տոն Տահիրի 211 եւ 212 Հիւր. տարեաց արդց ցուցակին կը մտնայ: Այս ցանկին մէջ այնպիսի տեղեր կան, որոնք Երանանց վիպասանութիւնն եւ Վահրամ 2-րդի լիւզէն առնուած են: Գլխի եւ Աստ տեղաց անունները՝ Աբգար եւ Թըքաց մէջ տեղի ունեցած Գողգանի մոծ ճակատամարտին տեղեկութեանց մէջ մոծ գէր խաղացած են ԴՅՅԿին, ասիւ յառաջ պատմութեան մէջ չեն յիշուած: Այսպէսով ուրեմն կարելի եւ հետեցնել թէ Խոր. վերջիսիւս արշաւանքին վրայ մեծերը գրաւոր տեղեկութիւն ունէր: Եղբակցութիւնը Չեղի կը թողուէր. — այս ամէն զգեցական ու գէշերուն տեղեկակ անձնատարութիւն մը ՀԻՆԳԻՆԳԻՆԳԻ Թէ ՈՒԹԵՐԻՆԳԻ Եւ Եւելի ու զարու կրնայ ըլլալ, եւ այսպիսի «կեղծ», մատուցողի մ'աւելի կ'ընէ յարմար վերագոր կարելի եւ առջ, եթէ ոչ — Սափ.... — Կուզէք գեոլ. Լաիլախիւք փաստ մըն ալ յառաջ բերենք: Չէ մոռցուած անշուշտ այն արձանագրուած փառաւոր զէպըր, այն «Փքըցու-աղց», յոթորտական յարձակումը՝ կ'ուզէք բռնել, որ խորեանցիապաշտներն իրեն խորեանացի քննադատներուն վրայ — «Ի կորսանի իրենց, երբ լսեցին թէ Մարիբաթի Ժամանակագրութեան հաստատութիւնը գտնուած են, առանց գիտնալու թէ գտնուածն ի՞նչ եւ բոս ի՞նքեան: Պրոֆ. Կուրիէր թերթին նոյն տարւան առաջին թիւին մէջ գիտնալ վրայ տեղեկութիւն տուաւ, հաստատուլով թէ գտնուածն ի՞նչ Մարիբաթի Ժամանակագրութեան հաստատութիւնն է, որ իւր քննութեանց ճշգրտութիւնը կ'ապացուցանէ, եւ կը խոստանայ այս խորագրայ վրայ աւելի հիմնովին գրել, բայց մահը վրայ հասաւ, խոստումը կատարելուն չուպաւ: Պր. Կարիէրի շուտաւարժը Պրոֆ. Մառը յառաջ կը տանի: Մարիբաթի ասոր. Ժամակագրութեան արար. հաստատութիւններուն քննական հրաւարակութիւնը պատասխան է, քայն հրատարակելէն յառաջ՝ կայս. ուսու. Հնդկական Ընկերութեան Իրաւեան բաժնին մէկ նախին մէջ խորե-

նացւոյ պարիւրներուն խորագրին մասին յորուած մը կարգացրէ եւ, որ տեղեկութիւն կու տայ Մարիբաթի վրայ թէ միւլ եւ Մարիբաթ, ուսիկ խոր. օգտուած եւ Մար-Աբաո ծննդեանը պարիւր, ՎԵՅԵՐՈՐԻԴ դարուն արդոց նետարական կաթողիկոս մին է Ասորաց (տ. մանրամասն «Արաբաո», Թ. 2—3, էջ 235—41): Արդ՝ եթէ Մար-Աբաո Ձ. դարուն մատենագիր մըն է, անոր թարգմանիչը քանեւ քննող գրաւու կրնայ ըլլալ: Եթէ ձեր քով Ձ. դարուն Ե. կը յալորդէ՝ այն աստեւ ուրիշ բռնիք չունինք....

Ճ. Գրովն Նոր-Սիւնիս — Հ. Ըուխարդ Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes պարբերական թերթին ԺԱ. հատորին 3. թիւին մէջ Հայ. + առանի վրայ խոսելով՝ իբր յոգնակիի նշան, եւ հաստատէ թէ այս երեւոյթը խորթ վերջերին մէջ եւս կը նշմարուի: Հայերէն լեզուն կ'ընէ, խորթ վերջերին թէ Տիգրանի եւ թէ ձեւերուն վրայ ապացուցութիւն բոստ է: Նմանապէս վրացերէնի մէջ տեսնուած տեսակ մը — iw վեր-ջաւորութեամբ գործիականին ծագումը հայերէնէն կը համարի. գր. օր. sychwa-pir-iw — Հայ. օրիգին իրիշխ: Համեմատութիւններն՝ ըստ մեզ, յալոց ու ճշգրիտ չեն: — Այն թիւին մէջ է Հայե-րենագէտ Պրոֆ. Բիստերի «աթար» կարգաւ իւլ «միլիթ», բառերուն համեմատութիւնը՝ տեսնու-նաց հետ: — Միեւնոյն պարբերականին Ճ. թիւին մէջ՝ նոյն գրիչն (Ըուիս.) ընդարձակ մատենա-խոսական մը կ'ընէ հմուտ վերագրուած Հ. Ոճա-ւեանի Etude sur langue laze գործին վրայ, իիստ ու յանգագին, եթէ շատ տեղ իրաւայն՝ շատ տեղ ալ անիրաւ գիտողութիւններ անպակաս են: — Միեւնոյն տեղը կը խոր նաեւ վրացերէն եւ հայերէն շլակին ու ճշակեան տառե-րուն վրայ, մասնաւոր կ'ընէ անոնց իրարու հետ ունեցած արերը եւ եւրոպացի հայագէտներուն այն տառերուն եւրոպական համադր գրերուն վրայ գտնուած նշանակեցներուն տարբերութիւնը, ջա-նալով ուղղել ինչ ինչ բան եւ միտնալով թիւն մուծանել նշանագրերուն գործածութեանց մէջ: — Արդի յիշեալ թերթին այս տարւան առաջին պրակը երկու շառ լու ուսումնասիրուած նիւթ կը պարունակէ — ասորագրուած երկու ուսումնասիր խայտալեանց մէջ: Երիտասարդ Գր. Բ. խայտալեանց շառ հետազոտական, բոլորովին նոր. շլակուած նիւթ մը կ'ուսումնասիրէ, արձանագրութեանց մէջէն բերելով՝ յերեսան կը հանէ Հայ Իտիւրա-Սիւնիս ծագումը: Այս՝ ծառայով թէ եւ փոքրիկ ու համառօտ, բայց պարունակութեամբ մոծ եւ թանկագին աշխատութիւն եւս հայերէն անցեալ տարի Ի Պրիս լոյս տեսաւ՝ առանձին տարակով, որուն պատճառով՝ բառայէճ մը ար-ցուեցաւ «Բանասիր», եւ «Հանգէտի» միջեւ, եւ վէճը գոցուեցաւ Բանասիր — պատանձմամբ ու իսկ Պրոֆ. Գր. խայտալեանց գրութիւնը՝ հերոս Հանրապետական Երեւանի միջնագրային Ժ.Գ. համաժողովին մէջ կարգացուածն է. «Երիտասիր յալոցն Հայոց Արաւելան էր, վերագրով: Կա-տարեալ մանաւորներ գրութիւն: — Indoger-manische Forschungen: Anzeiger, հան-

գիտին Ժ. Գ. Հատարին Յաւելուածին մէջ (էջ 47 — 62)։
Պրոֆ. Ենսէն՝ Հոփերէն է— Եոյերէն խորագրին ներ-
քեւ՝ Հատեան-Հայերէնի բառագանձին եւ լեզ-
կանութեան վրայ իր ծառէն։ Այս խնդիրը աղայո-
րէն խոսելու եւ արհամարհելու խնդիր չէ։ Պրոֆ.
Ենսէնի գրութիւնը՝ որպէս կ'երեւայ, Հաստատուն
հիման վրայ յեցած է եւ իրականութիւն է։ Այ-
սուհեանքն միայն լուսաբանելու համար է, սխա-
լները չակելով՝ եւ նորանոր գիտութիւններով։ Յի-
շեալ վերջին երկու մասնագիտական գրութեանցս
Հայերէնը թերթիկն ընթերցողը պիտի ներկայա-
ցընէր։ — Հանդիսիս անցեալ թուականի մէկուն
մէջ գրեթէ էնք թէ Ա. Կուզեկիւս Հայագէտ ժո-
ղովրդագիտութեամբ միտք ունի ուսումնայ վիպագիր Ահա-
րոնեանի երկերէն ընտիր կտորները բաժնեմբէնի
թարգմանելու։ Արգիւս Hlas (Չայի) լրագրին 84.
Համարէն սոսկաւ բաժնեմբէնի վերջածումը իր տե-
սէնք Հայ վիպագրին Ռաշէ վէպիւր, իբր թերթին։
— Boston Post լրագրի Հրատարակեալ անցեալ-
ներն (Ապր. 24) Փորթմուտիւնի Աստի բանա-
ստեղծութեան անգղ. թարգմանութիւնը (The
exile) որ կատարած է ծանօթ Հայերէնագիտու-
հին՝ Օր. Ալիս Ստոն Բլեքբլէ։

5. Լեւորդիւս։ — Հայ լրագրաց կենսքը՝
ծնունդն եւ մահը ստանկի կենսքին նմանցումն է.
եւ այս՝ շատ իրատեղի կերպով։ Ամէն տարի, եւ
կարեւոր է ըսել՝ ամին ամիս, չարսեմ է եւ օր, նոր
թերթի մ' աշխարհ գալուն թմուկը կը լսենք, եւ
փոխադարձաբար նոյն շրջանով կ'իմանաք մահուան
զանգակին ջղաշնչ կամ վերաբակուն հրապարակէն
անձայն անհետացումը։ Այս թերթի մ' որոնց կէս
մասրան շնչապառ ինչպէր մեզից ցաւ կը պատճառէ,
վասն զի Հայերութիւնն անկէ բուն մը կը շահէր,
օգուտն մը կը տեսներ, օր. աղ. «Գութան» գիտական
թերթը, որուն օգտակարութիւնը՝ Հայ երկրագործ
գաւառն մէկ մասին համար՝ անուրանալի է,
նիկ թէ ական անձկութեան պատճառաւ՝ երկրորդ
գաւառ մ'ըլլաւ, որ կը տեսէ ցարգ։ Թէպէտ եւ
ցաւառաւուն ուրախութեամբ կը լսենք թէ խմբ.
որոշում է ամէն զոհողութիւններով աշխատիլ
թերթին կենսքն երկարելու՝ մենչեւ որ Ժողովուրդը
ձեռք կարկառէ։ Այս թերթի մ' ամբողջ ուժ թէ
չգոյութիւնը՝ այլ գոյութիւնը մեզի վիշտ անթիւ,
վասն զի անոնք Հայ լրագրութեան կեդրենն են։
Մեծ մեծ ու շարժողի խոստումներով հրապարակ
կ'իջնան եւ երկու երեք թերթի մամուլ տակէն գուրու-
քաշելով՝ ցորէն ետքը՝ կամ բաժնեգները
գրպանած՝ կծկիլ կը գնեն եւ կամ անկալուած
մամուլն չկարենալով շորթիլ՝ Խառնատան
յուսահատած կը լսեն։ Ասոնք Հայ լրագրութեան
վարիւր կտորէն՝ ընթերցող Հասարակութեան
Հայ լրագրութեան վրայ ունեցած համարումն եւ
հաւատքը կորսնցընել տալէն զամբ ուրիշ բանի
չեն ծառայեր։ — Եփրատի Հայ թերթերէն կը
տեղեկանաք թէ հոն «Լը-Բէր» անուն թերթ
մին ալ կը հրատարակուի, բայց մինչ «Լը-Բէր»
միայն անունը յսեցնէր, լուրը տակաւին չէ։ —
Աղէքսանդրիոյ մէջ լոյս կը տեսնէ իւր անուն
հակառակն «Փիւթիւ», շարքութեան թերթը, Գիթիակէն
մեզ կը սպասուի եւ ոչ թէ գաւառիկութիւն . . .

Կարծես թէ այս տարւան — առաջին անգամ լոյս
տեսնած — թերթերուն խմբագիրները խոցերնին
մէկ ըրած են իրենց լրագրութեան բովանդակու-
թեան հակասող անուն մը գնին։ Ահա ապացոյց
մ'եւս մեր բնածին։ Ի Զիկագոյ սկսած է հրատարա-
կուիլ «Դոփերէն» անուամբ մամուլէ մը, որ
կը բողոքանայ չէ՝ փոքրագիր է։ Չարքող էջը
աղբերուն կամ ծանոցումներուն յատկացումն է։
Առաջին երեսին վրայ գտնուած առաջին յայտ-
արարութիւնը՝ կրկնուած է երկրորդ երեսին մէջ։
Միւս բայց մնացած տեղերը զոցումն են կցկտուր եւ
անշահ տեղեկութիւններով։ Աւելորդ եւ ան-
նպատակ է կարծենք այս թղուկ թերթին հակա-
յիմարեալ ալ դարպիւ։ Հեռաբերութեան համար
միայն օրինակ մը յառաջ բերենք։ Պրապարքոս
աշխարհածանօթ անունը գրուած է հոն «Փու-
թարքոս»։ Chicago քաղաքը ծանօթ անունն
անգամ անկարելի եղած է ուղիղ գրելը, ուր լոյս
կը տեսնէ այս գաճաճը։ «Գայառ», փոխանկ
«Եկառ», եւնի նման հայ. կոյտ սխալներուն վրայ
խոց չենք ուզեր ընել։ Այսպիսիներն ուրիշներուն
դոփերէն ըլլալու մարմնէն վարակուելէն յառաջ՝
լաւագոյն շէր ըլլաւ որ նախ եւ առաջ իրենց դերերը
դոփերէնէն . . . Այսպիսորապէս թերթի փո-
խարէն գտնէ պիտի կարենանք մեր ընթերցողներուն
նուշտըքի (երբեմն վառնա) «Հայ-Բէր» եւ Ա-
ղէքսանդրիոյ «Ալաւ» թերթերուն ծնունդն
աւետալ, որոնք համակրայից ուղղութեան եւ
հիւսիսէջ բովանդակութիւն մ'ունին։ ՆՐՏԻԿ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՌԵՍՈՒՄԵՆԿԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ — Պատմութիւն հայերէն լեզուի. 193:
ՊՏՏՄԱԿԱՆ — Շիրաքի թուրքական ազգայինը մի
շամուտ կ'ըլլան հայ Եփրատիստութեան վերու-
նորոգութեանը համար. 195: — Հայ կաթողիկէ
Ա. Եփրատիստութիւնն ի Եփրատ. 199:
ԿՆՆՍՍԳՐԱԿԱՆ — Բժիշկ Դոկտ. Նահապետ Ռու-
սինեան (պատկերագրող). 201: — Կոլոտ. 205:
ՄՏՏՆՆԱԳՐԱԿԱՆ — Մ. Խորենացոյ պատմութեան
թամանակին մասին (թղթակցութիւն հայագէտ
Փ. Կոնիքերի). 215:

ՆԶՈՒՐԱԿԱՆ — Արաքիւրի գաւառաբարադը.
218: — Ստոկաբարանկան Կոստանտնուպոլս.
220:

ՆԱԽԵՆԵՆԿԱՆ

ԺԱՆԿԵՐՈՒՄԵՆ — 1. Եփրատի Կիլիկիոյն հայոց ազ-
գային նկարագրին մասին. — 2. Վիճակագրոյ
Ազգ. վարչարանաց. — 3. «Սուր-Խորենացոյ»
պաշտպանին. — 4. Գրական նորութիւնը. — 5.
Լրագրական. 222:

ՀՐԱՍՏԱՐԱԿԻ ԵՒ ՊՏՏՄԱԿԱՆՆԵՐԻ ԽՐԱԿԱՆ

Հ. ԲՈՒՄԵՆԿԱՆ Գ. ՊԱՐՆԵՆ

ՎԵՆԵՆԿԱՆ, ՄԻԿԱՅԻԼՈՒՅԵՆ, ՏԳՐԱՐԱՆ